

R E P L I K A — R E P L Y

**OB ČLANKU TOMAŽA IVEŠIČA
DELOVANJE DR. FRANCA KULOVCA
NA ČELU SLS IN KLJUČNI DOGODKI
PRED VOJNO**

»Slovaški odpravnik poslov, ki se je danes opoldne pogovarjal s slovenskima voditeljema Kulovcem in Krekom, me je poiskal in mi sporočil:

Slovenska voditelja predvidevata, da je vojna neodločljiva. Z njo prihaja konec Jugoslavije. Če se za Slovenijo ne bo našla kaka posebna rešitev, bodo morali Slovenci prav tako tudi Hrvati umreti skupaj s Srbi. Ker pa jima gre za njuno deželo bolj kot za jugoslovansko državo, sta poiskala drugačen izhod. Ta pa mora biti na vsak način najden in rešen v sodelovanju z Nemčijo. Obstajata dve možnosti:

1. Samostojna Slovenija.
2. Iz Slovenije in Hrvaške izoblikovana skupna država.

V Sloveniji se bojijo, da ima Nemčija drugačne načrte, ki so usmerjeni k razdelitvi Slovenije. Bilo bi zelo dragoceno poznati, kakšno je jasno stališče nemške vlade o tem. Žal slovenska voditelja v Beogradu zaradi nadzora srbskih služb nimata nobene možnosti za stike z ustanovami Reicha. Če bi za njuna razmišljanja tukaj vedeli, bi ju zagotovo usmrtili. FEINE«

V knjigi *Čas odločitev* sem navedeni dokument opisal z besedami: »Kulovec in Krek sta torej dan pred napadom sil osi na Jugoslavijo, 5. aprila

1941, pri slovaškem poslaniku razkri-la vse svoje karte in ne glede na obstoj vrste dilem in vprašanj, ki so se pojavljale v tem kompleksnem času, polnem protislovij, zlasti po prevratu 27. marca 1941, pokazala svoj pogled na rešitev tedanjih razmer. Kako resno sta mislila s to pobudo, priča že podatek, da sta se Kulovec in Krek zavedala, da zaradi nje postavljata na kocko tudi svoji življenji. S tem je prišel do izraza tudi njun odnos do ključnih vprašanj (odnos do Jugoslavije, sil osi, Zahoda, Slovenije).

Obisk Kulovca in Kreka pri slovaškem poslaniku 5. aprila 1941 tako predstavlja ključno dejanje za razumevanje delovanja Slovenske ljudske stranke ne le neposredno pred napadom na Jugoslavijo, temveč tudi v daljšem obdobju, vse od poletja 1940, pa, kot bomo videli, do jeseni 1941. S tem dejanjem Kulovca in Kreka se je v najbolj usodnem trenutku, ki ga lahko označimo za »trenutek resnice« in »čas odločitve«, ko so dokončno odpadle vse dileme in vprašanja ter je bilo vse postavljeno na kocko, izkristalizirala strategija Slovenske ljudske stranke.«

Dokument ni le izjemno pomemben za razumevanje tedanjega dogajanja, temveč po drugi strani zaradi svoje neposrednosti tudi zelo poveden, zato nam, ne da bi pri tem sploh upoštevali druge dokumente, razčlemba povsem jasno in nesporno govori o temeljnem razmisleku v vrstah vodstva Slovenske ljudske stranke (SLS) na predvečer

vojne. Tako sta bila Kulovec in Krek (pravilno) prepričana o neizogibnost vojne, in o tem, da tak razplet predstavlja tudi konec jugoslovanske države. Prav predpostavka o koncu Jugoslavije je bila tudi vzrok, da sta sploh obiskala slovaškega odpravnika poslov in ga seznanila s svojim predlogi. Kulovec in Krek sta torej že dan pred napadom sil osi na Jugoslavijo menila, da pri njenem razbitju ne gre za začasen pojav in tako priznala njeno debelacijo. Pravniki Ivan Tomšič je v svojem leta 1942 izdanem delu *Vojna in nevtralnostno pravo* akt debelacije opredelil z naslednjimi besedami: »Debelacija (debellatio) (popolna podreditev) je dejansko stanje, na katero meddržavno pravo navezuje pravno posledico: nehanje države po meddržavnem pravu in s tem meddržavnopravne osebnosti države. To dejansko stanje je tedaj, kadar je oblast države uničena, tako da dejansko in popolnoma neha poslovati. Država ne more opravljati na državnem teritoriju nad državnim narodom nobene oblasti več, tako da ni subjekta meddržavnega prava, s katerim bi se mogla skleniti mirovna pogodba.«

Stališče o debelaciji jugoslovanske države so zagovarjale agresorske države, ki so okupirale Jugoslavijo, predvsem z namenom, da bi pred mednarodno javnostjo upravičile razdelitev jugoslovanskega ozemlja med posamezne države, pač v skladu s Hitlerjevo izjavo, ko je 27. marca 1941 izvedel za državni prevrat v Beogradu, da je treba Jugoslavijo uničiti ne le vojaško, temveč tudi kot državo. S takšno opredelitvijo stanja, nastalega na ozemlju jugoslovanske države po napadu sil osi, pa se ni strinjala niti

jugoslovanska vlada, ki je odšla v emigracijo niti njena zaščitnica Velika Britanija in nista priznavali debelacije Jugoslavije. Za zavezniške države, ki so nasprotovale silam osi, ti akti niso bili pomembni in so še naprej priznavale kontinuiteto jugoslovanske države. To je pomenilo tudi, da so tedaj v vodstvu SLS računali z dolgotrajno prevlado sil osi, saj bi uresničitev želja, izraženih s strani Kulovca in Kreka slovaškemu poslaniku, pomenila, da poti nazaj ni več in da je bila odločitev nepovratna, enako kot je veljalo za Paveličevo NDH in Tisovo Slovaško, ki sta bili pri tem zgled vodstvu SLS. SLS je v pričakovanju debelacije Jugoslavije vsa svoja strateška pričakovanja usmerila k silam osi in je šlo za njeno enoznačno politično opredelitev, ki je izključevala možnost dvojne »taktične« politike. SLS je torej vse stavila na eno karto in njeno vodstvo je imelo tik pred napadom sil osi na Jugoslavijo pred očmi le en cilj ob predvidenem razpadu jugoslovanske države: zagotoviti Sloveniji čim ugodnejši položaj v okviru novega reda. Hkrati je iz dokumenta tudi razvidno, da je bila predvidena ustanovitev slovenske države pod nemško zaščito zgolj ena od možnosti (druga je bila skupna slovensko-hrvaška država) in torej *ad hoc* odločitev, sprejeta šele po dogajanju, povezanim s prevratom 27. marca 1941 in ne »dolgoletni sen slovenskega klerofašizma«.

Čprav so ti sklepi, izvirajoči zgolj iz razčlenbe omenjenega dokumenta, povsem nesporni in obširno dokumentirani v moji knjigi, pa se je kljub temu našel v ČZN pisec, ki trdi, da je »/.../ prišel v razpravi do čisto drugačnih zaključkov, kot so do sedaj prevla-

dovali v slovenskem zgodovinopisju.« Že ob njegovi oceni knjige *Čas odločitev v Tretjem dnevu* se je pokazalo, da preprosto ključnih problemov ne razume ter da je ta tematika zanj očitno prezahtevna. To se je še bolj izrazito pokazalo in potrdilo ob omenjenem članku v ČZN. Avtor je v svojem članku prišel tudi do naslednjega domnevno novega zaključka: »Ugotovili smo, da Kulovec ni bil nacistično usmerjen, ampak je zagovarjal strogo politiko miru.« To kaže, da sploh ni oziroma morda tudi ni hotel dojeti bistva teze, ki jo razvijam v svoji knjigi *Čas odločitev*, s katero polemizira v svojem sestavku. Po padcu Francije poleti 1940 se je tedanji voditelj SLS dr. Anton Korošec odločil za tesno naslonitev na sile osi, izhajajoč iz predpostavke, da bodo le-te še dolgo prevladovale v mednarodni politiki in krojile prihodnjo usodo. V prepričanju, da predstavlja vojaški zlom Francije tudi zaton zahodne demokracije, se je Korošec odločil iskati oporo za politično preživetje pri silah osi. To je bil tudi razlog, da se jim je bil Korošec, ki sicer ni veljal za prijatelja Nemcev, pripravljen povsem podrediti in je v tesnem sodelovanju z njimi videl, kot je sam dejal, »edino rešitev za slovensko domovino«. Takšno usmeritev je nadaljeval tudi Korošček naslednik na krmilu SLS, Kulovec. V tem smislu gre tudi razumeti Kulovčeva prizadevanja za mir, ki ga je videl le v zavezništvu z nacistično Nemčijo in silami osi, to pa je pisec v svoji razpravi seveda »pozabil« omeniti. Na podlagi napačne presoje vodstva SLS o mednarodnem položaju, ki je temeljila na oceni o dolgoročni prevladi sil osi, je slonela tudi politika stranke, ki se je izkristalizirala prav z obiskom Kulov-

ca in Kreka pri slovaškem odpravniku poslov 5. aprila 1941, in je privedla do prostovoljne kolaboracije z okupatorji že takoj po napadu sil osi na Jugoslavijo aprila 1941, ko je Natlačen ob prvem stiku z Nemci zaprosil za premirje in sodelovanje.

Svoje poglede na Kulovčevo delovanje je pisec strnil v zaključku z besedami: »V razpravi smo podali tudi popolnoma nove oz. drugačne poglede na nekatere usodne dogodke, predvsem na 30. marec 1941 ter obisk Kulovca in Kreka pri slovaškem odpravniku poslov 5. aprila 1941. Prav zaradi tega lahko z veliko večjo gotovostjo zatrdimo, da vemo, kaj se je pletlo v glavi dr. Kulovca, in da sedaj razumemo, zakaj je v zadnjem mesecu svojega življenja nastopal tako, kot je. S tem sta tudi teoriji o nenadni dolgoročni usmerjenosti SLS k rešitvi slovenskega vprašanja pod okriljem nacizma ter odmika SLS od Jugoslavije dobili na koncu velik vprašaj oz. se poraja vprašanje: Ali imamo še vedno osnovo za te trditve?«

Njegov sklep le potrjuje to, na kar sem opozoril že v svojem odgovoru v *Tretjem dnevu*, kjer sem zapisal: »S svojimi prenatrjenimi tezami doseže kritik vrh z zelo samosvojo razlago dogajanja 5. aprila 1941, ko sta Kulovec in Krek v Beogradu seznanila slovaškega poslanika s svojim predlogi o ustanovitvi slovenske oziroma skupne slovensko-hrvaške države pod zaščito sil osi. Tako zapiše vihravi kritik, da je možno dokument, ki govori o tem obisku »interpretirati tudi kot razmišljanje o eni izmed opcij v primeru, da bi prišlo do debelacije Jugoslavije«. Taka poljubna interpretacija, kot da bi bili v Hyde Parku, pa na kritikovo

smolo nima prav nikakršne opore v dokumentu nemškega zunanjega ministrstva. Ta je povsem nedvoumen in pravi: »Slovenska voditelja predvidevata, da je vojna neodločljiva. Z njo prihaja konec Jugoslavije.« Povsem jasno je torej, da sta Kulovec in Krek računala zgolj z enim izhodom vojne, to je z debelacijo jugoslovanske države in ni bilo pri njiju v igri nikakršnih drugih opcij, kot to skuša nakazati kritik. Tako je v tem kontekstu tudi kritikova trditev, da je »/.../ SLS iskala čim več možnih izhodov, da bi bila pripravljena v danem trenutku, ko bi bilo resnično jasno, kaj je potrebno storiti za dobrobit naroda«, nima osnove v preverljivih dejstvih. Še bolj pomenljiva pa je njegova razlaga, da so »/.../ vsi vedeli, da bo v trenutku napada ustanovljena Neodvisna hrvaška država, kar so v danem trenutku šteli za debelacijo Jugoslavije, čeprav po najnovejših raziskavah do debelacije ni prišlo.« Vse to kaže, da neprizanesljivi kritik sploh ne razume razsežnosti omenjene problematike.« V svojem prispevku v ČZN je (ne)razumevanje razsežnosti obiska Kulovca in Kreka pri slovaškem odpravniku poslov torej še poglobil in dodatno potrdil. Tako je »ugotovil«, da omenjeni obisk ni imel ideološkega (!?) namena ter da je šlo Kulovcu vedno le za avtonomijo Slovenije v okviru Jugoslavije ter da je bila samostojna Slovenija izhod v sili, da se prepreči razkosanje slovenskega naroda. V prvi dveh trditvah ne vidim niti ene nove ugotovitve in spoznanja, medtem ko gre pri zadnji le za prozoren poskus zamegliti bistvo problema, saj gre za zamenjavo vzroka za posledico. Posebej ni jasno, kaj je želel Ivešič povedati s tem, da obisk

ni imel ideološkega namena. Drži, da je v petdesetih letih prejšnjega stoletja Franček Saje razvil tezo o samostojni slovenski državi pod nemško zaščito kot »snu slovenskega klerofašizma«, vendar ne na podlagi tega dokumenta, ki ga sploh ni poznal. Pa tudi za to Sajetovo tezo je bilo prav na podlagi raziskav pisca teh vrstic ugotovljeno, da je neustrezna. Poleg tega pa je že iz samega nemškega dokumenta razvidno, kot sem že omenil v njegovi uvodni razčlembi, da to ni res. Sedaj pa si Ivešičeve »nove poglede« oglejmo v luči tistega, kar je bilo zapisano v moji knjigi: »Dolgoročni cilj Kulovčeve (in pred tudi že Koroščeve) politike je sicer bil umestitev Jugoslavije v okvir držav, ki so pripadale trojnemu paktu, in prilagoditev nacističnemu novemu redu. Takšno premočrtno in odločno politično usmeritev je postavil pod vprašaj šele prevrat 27. marca 1941, ko so se pojavile nove dileme, zato je bil Kulovec tudi tako jezen na beograjske prevratnike, pa tudi na Britance in jim njihovega dejanja ni odpustil. Toda ko je Kulovec v novih razmerah po državnem udaru 27. marca 1941 spoznal, da takšna rešitev ni več aktualna, se je tik pred napadom na Jugoslavijo preusmeril na omenjeno alternativno možnost ustanovitve slovensko-hrvaške oziroma slovenske države pod nemško zaščito. Drugega izhoda Kulovec in Krek v nastalem položaju očitno nista več videla. Značilno za vse Kulovčeve možnosti reševanja slovenskega vprašanja je bilo, da so se gibale znotraj novega reda, ki so ga ustvarjale sile osi.«

Kar pa se tiče njegove ugotovitve, da je bil predlog za ustanovitev samostojne Slovenije oziroma povezave

s Hrvaško izhod v sili, ta sicer drži, toda vzrok za tako odločitev, kot je povsem jasno razvidno iz dokumenta, pa je bilo dejstvo, da sta bila Kulovec in Krek prepričana, da z vojno prihaja tudi konec Jugoslavije. Kaj vse je to pomenilo, sem zapisal že v uvodu svojega prispevka. Omenjenih razsežnosti, ki so ključne za razumevanje tedanjega delovanja SLS, pisec članka sploh ni dojel, čeprav je prepričan, da ve, »/.../ kaj se je pletlo v glavi dr. Kulovca«. To nerazumevanje sploh ne bi bilo tako problematično, če se ne bi pokazalo, da pri tem ne upošteva temeljnih pravil znanstvenokritičnega pisanja. Glede na to, da je pisec v veliki večini uporabil zgolj vire in literaturo, ki so zbrani v moji knjigi, se je ob prebiranju njegove razprave pokazalo, da je to gradivo uporabljal po načelu »samopostrežbe«, torej vzemi le tisto, kar potrebuješ. Tako je reci-

mo kratko malo izpustil izpostavljanje Petaina v katoliškem časopisju kot vzornika, čeprav je ravno ta »zglede« pomemben za razumevanje delovanja SLS v času Kulovčevega vodenja stranke, pa tudi Gregoričevega opisa Kulovčevih stališč ob pristopu Jugoslavije k trojnemu paktu ni zaslediti, da ne omenjamo Kulovčevih izjav nemškemu diplomatom o tem, kakšno mnenje je imel voditelj SLS o tistih, ki so nasprotovali pristopu Jugoslavije k trojnemu paktu. Vse to sistematično izogibanje kaže, da pri piščevem delu ne gre le za nerazumevanje, temveč za poskus vnašanja nekih prvin, ki niso primerne za tako zvrst znanstvenega časopisja, kamor ČZN nedvomno sodi, zato mi ni jasno, kako je šel lahko takšen strokovno pomanjkljiv članek skozi recenzentski postopek.

Bojan Godeša